

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

BURSA ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN
ROMA DÖNEMİ LAHİTLERİ

Nazan KURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. M. Ertekin DOKSANALTI

Konya-2016

İçindekiler Tablosu

ÖNSÖZ	ii
KISALTMALAR	vii
1 GİRİŞ	1
1.1 KONUSU	1
1.2 AMAÇ	2
1.3 METOD	2
1.4 KAPSAM	2
2 AİZANOİ'İN TOPOGRAFYASI ve TARİHÇESİ	3
2.1. Aizanoi'ın Topografyası	3
2.2 Aizanoi'un Tarihçesi	3
3. SUNAKLARIN TANIMI, SUNAK TİPLERİ, DÖNEMLERE GÖRE KISACA TARİHSEL GELİŞİMİ	6
3.1 Sunak'ın Tanımı	6
3.2 SUNAK TİPLERİ	6
3.3 TAŞINABİLİR SUNAKLAR	9
3.4 ARKAİK DÖNEM	9
3.5 KLASİK DÖNEM	9
3.6 HELLENİSTİK DÖNEM	10
3.7 ROMA DÖNEMİ	10
4. BÖLÜM AİZANOİ SUNAKLARINA GENEL BAKIŞ	12
4.1 AİZANOİ SUNAKLARINDA GÖRÜLEN EŞYALAR VE FİĞÜRLER	12
5. AİZANOİ SUNAKLARINDA GÖRÜLEN TANRI VE TANRIÇALAR	14
5.1 AİZANOİ TANRILARI	14
5.2 AİZANOİ TANRIÇALARI	16
6. KATALOG	18
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	33
KAYNAKÇA	34

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nazan KURT	
	Numarası	134203011003	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Klasik Arkeoloji	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Ertekin DOKSANALTI	

Tezin Adı

Bursa Arkeoloji Müzesinde Bulunan Roma Dönemi
Jahittel

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Bursa Arkeoloji Müzesinde Bulunan Roma Dönemi Jahittel" başlıklı bu çalışma 03.08.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Doç.Dr. Ertekin DOKSANALTI

Dr.Dr. Dr. İ. Mete MİMİRCİOĞLU

Doç. Dr. Mehmet TEKÖÇAK

Alâaddin Keykubat Kampüsü Selçuklu 42079

KONYA Telefon : (0 332) 241 05 21-22 Faks : (0 332) 241 05 24

e-posta : sosbilens@selcuk.edu.tr

Elektronik Ağ : www.sosyalbil.selcuk.edu.tr

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Na'ân KURT	
	Numarası	134203011003	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Klasik Arkeoloji	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tezin Adı	Bursa Arkeoloji Müzesinde bulunan Roma Dönemi Lahitleri	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Öğrencinin	Adı Soyadı	Nazan KURT		
	Numarası	136203011003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Klasik Arkeoloji		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI		
	Tezin Adı	Bursa Arkeoloji Müzesinde Bulunan Roma Dönemi Lahitleri		

ÖZET

BURSA ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN ROMA DÖNEMİ LAHİTLERİ

Nazan KURT

Yüksek Lisans Tezi, Arkeoloji Anabilim Dalı

Danışman: Doç Dr. M.Ertekin DOKSANALTI

Agustos 2016

Dünyanın varlığından bu yana insanoğlu hemen hemen her dönem çeşitli ritüellerle ölenlerin ruhlarını öteki dünyaya uğurlarken bedenlerini de çeşitli şekillerde sakladılar. Her toplum Bunu kendi inanışlarına göre yapmaktaydı, bunlar yakarak (Kremasyon) ya da gömerek (İnhümasyon) şeklindeydi. Gömme kültürüne göre Lahit kullanımı gelişti.

Lahit; kelime anlamı olarak "Sarkophagus" (et yiyici) anlamına gelir. Lahitler toplumlar tarafından çeşitli dönemlerde ve coğrafyalarda kendilerine özgü anlayışlarıyla kullanılmış mezar sandukalarıdır.

Anadolu'da bugün hangi müzeye gidersek gidelim 'lahit' kavramı içerisine girecek eserle karşılaşmamız mümkündür. Bu eserleri pişmiş topraktan, kurşundan ve mermerden yapılmış olarak görmekteyiz. Yapım tekniğinin gelişmesiyle soğuk mermerler taş ustaları tarafından birer dantel gibi işlenmiştir. İşlenen lahitler yapıldığı dönemin kültürünü, ekonomik gücünü, yaşam tarzını, ölen kişinin mesleğine kadar bize çok önemli bilgiler sunmuştur.

Tez çalışma konum ise Bursa arkeoloji müzesinde bulunan Roma Dönemi lahitleri oluşturmaktadır. Çalışmamda lahitlerin tarihsel gelişimini, dönemleri, yapım teknikleri, süslemeleri, işlevlerini anlatmaya çalıştım. Söz konusu lahitler incelendiğinde Anadolu'da yapılmış diğer Roma Dönemi lahitleri ile tarihlendirme ölçütleri ve atölye konusunda bir birliktelik sergilemektedir.

Çalışmalarım boyunca bana yardımcı olan ve aynı zamanda danışmanlığımı yürüten değerli hocam Doç. Dr. M. Ertekin DOKSANALTI'ya her zaman yanımda olan ve desteğini benden esirgemeyen Öğretim Görevlisi Tolga Bahadır ŞİMŞEK'e Çalışmam boyunca yanımda olan değerli arkadaşım Arkeolog Hamide ÖZCAN YILDIZ'a Teşekkürlerimi sunarım.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	NAZAN KURT
	Numarası	136203011003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI
Tezin İngilizce Adı		The Roman Period Sarcophaguses in Bursa Archaeological Museum.

SUMMARY

THE ROMAN PERIOD SARCHOPHAGUSES IN BURSA ARCHAEOLOGICAL MUSEUM

NAZAN KURT

Master's thesis, Department of Archaeology

Adviser: Associate Prof. Dr. M. Ertekin DOKSANALTI

August 2016,

Since the beginning of the world, men have buried their deads' bodies nearly all the periods through various rituals while bidding their souls farewell to the hereafter. Each community did it according to their beliefs, either by cremating or inhuming. The use of sarchophagus has developed according to the the cult of inhumation.

The word 'sarchophagus' means flesh eater. The sarchophaguses are cits used by the communities according to their own understandings during different periods and geographic locations.

Whatever museum we go to in Anatolia today, it is possible that we see a monument which can be cited in the sarchopagus concept. These monuments were made of terracotta, lead or marble. With the development of the construction technique, cold marble was engraved like lace by the stonemasons. The engraved sarchophaguses give us important information related to the culture, the economical potential and the life style of the period in which they were made as well as the profession of the dead.

My thesis subject is about the Roman Period sarchophaguses in Bursa Archaeological Museum. In this study, I tried to explain the historical development, the periods, the construction techniques, the ornaments and the functions of the sarchophaguses. When examined the sarchpophaguses in question, it can be seen that there is a coherence between these sarchophaguses and the other Roman Perion ones constructed in Anatolia with regard to the dating criteria and the workplace.

I thank my dear advisor Ass. Prof. Dr. Ertekin DOKSANALTI, who helped me during my study. I also thank Lecturer Tolga Bahadır ŞİMŞEK, who helped me with my study and, and my dear friend Archeologist Hamide Özcan YILDIZ, who was always with me during my studies.

ÖNSÖZ

Eski çağlardan beri insanların pek çok dileği, arzusu olmuştur. Veya korktukları, çekindikleri olaylardan korunmak amaçlı isteklerde bulunmuşlardır. Bunları somutlaştırmak için sunaklardan yararlanmışlardır. bu nedenle mezar yerinin bilinmesi ölen kişiyi hatırlamak adına büyük önem taşır ilk başlarda mezarın bulunduğu alan çeşitli işaretlerle belirtilmişlerdi Ve sunakta bu belirtilerin en iyi örneklerindendir. Sunakların İlk işaretleri ise Mykenai uygarlığında rastlanılmıştır. Ve zamanla Sunaklar tek başına yetmeyip ölümlerden yardım istemişler ve sunakları zaman içinde figürlerle işleyerek onlara kimlik kazandırmışlardır. Bu amaçla sunaklarla mezar taşlarını birleştirip ölümleri, tanrılarla insanlar arası bir aracı, köprü olarak kullanmışlardır. Bu düşünceleri sembolize etmek için bu çok amaçlı sunak ve mezar anıtlarını yapmışlardır. Ölümler tanrıya yaklaşmak için bir basamak oluşturmuştur. İnsanların arzularını, isteklerini tanrılara ileten bir köprü görevi üstlenmişlerdir.

Phrygia Bölgesinde Roma Dönemi'ne tarihlenen birçok taşınabilir dikdörtgen ya da yuvarlak farketmeden taşınabilir mezar sunak çeşidi vardır. Ve bölgelere göre değişen bu sunaklar belirli bir atölyeden çıkmış ya da mermer ustası tarafından yapıldığı düşünülmüştür. Phrygia bölgesinde yer alan Docimaion mermer ocakların var olması burada muhakkak ki atölyelerin varlığının kanıtıdır. Sunaklara bakıldığında Roma Dönemi sunakları ve ikonografisi hakkında bilgi elde edilebilir. Ayrıca yazıtlı sunakların var olması bölgenin okuma yazma seviyesinin iyi olduğu fikrini düşündürmektedir. Ayrıca sunaklara bakılarak bölgenin, sosyal yaşantısı hakkında önemli bilgiler elde edilir.

Bu tez çalışması ile Aizanoi kazı evi bahçesinde sergilenmekte olan mezar sunaklarının bölgesel özellikleri, ikonografik özellikleri ve fiziksel durumların yanında mezar stelleri ve diğer sunaklara bakılarak önemi vurgulanmıştır.

Tez çalışmamda sunaklar hakkında eksik bir çok bilgimi gidermemi sağlayan çok kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Ertekin M.DOKSANALTI' ya, Aizanoi kentinde çalışmama izin veren, beni bilgilendiren her konuda destek olan benim için çok kıymetli sevgili hocam Aizanoi Kazısı Başkanı Doç. Dr. Elif ÖZER'e zor günlerimde yanımda olan hakkını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim çok kıymetli anneciğim, ablam ve kardeşime çok teşekkür ediyorum, şükranlarımı sunuyorum.

KONYA 2016

Nazan KURT

KISALTMALAR

Bkz:	Bakınız
C:	cilt
cm:	Santimetre
Çev:	Çeviren
Env:	Envanter numarası
Der:	Derinlik
dn:	Dipnot
Gen:	Genişlik
Mama:	Monumentum Asia Minor Antique
M.Ö:	Milattan Önce
M.S:	Milattan Sonra
M:	Metre
Nr:	Numara
Res.	Resim
s:	Sayfa
yy:	Yüzyıl

1 GİRİŞ

1.1 KONU

İlk önce çalıştığım konunun iyi anlaşılması için sunak kelimesinin anlamını açıklayarak başlamak isterim,

İlkel dinlerde üstünde kurban sunulduğu ya da ibadet ve ayinlerin merkezini oluşturan yüzey diye tanımlanabilir. İlkel dinlerde büyük olasılıkla taş bir kaya ,bir toprak ya da tuğladan özel sunaklar yapılmaya başlandı. Kurban bunların üstünde kesiliyordu, kan akıtılıyor ya da cesedi yakılıyordu.Eski Yunan tapınaklarında ölümlere, tanrılara ve kahramanlara adanan kurbanlar için genelde bir çukur Ya da hendek kullanılırdı. Sunak üzerine tanrılara sunulan yiyeceklerin konduğu bir masa biçiminde de olabilirdi. Mezar stellerin sunaklarla birleştirilerek incelenmesi de yarar vardır. İkisi de öbür dünya ile alakalı ve ona yöneliktir.

Mezar stelleri insanın hayatının sona erip tanrılarla buluşmasının göstergesi olarak kabul edilmişse de, ancak sunakların işlevine gelince insanlar isteklerinin olması için bu hayattan ruhu ve bedeniyle ayrılmış olan ölümleri gittikleri yerde bulunan (Tanrı ve Tanrıçalara)ve ona kavuştuklarını bildikleri için ölümleri aracı olarak kullanmışlar bir nevi yardım istemişlerdir.

Mezar sunakları ve steller her yöre ait farklı özellikler sunmasından dolayı,bölgesel özellikler gösteren önemli kültür kalıntıları arasındadır. Bu önemlerini gerek ikonografik gerekse bölgenin etnik, siyasi,sosyal ve ekonomik yaşantısı hakkında kısmen de olsa önemli bilgiler vermektedir. Sunaklar üzerinde yer alan yazıtlar incelendiğinde dönemin okuma yazma durumu hakkında bilgi vermesinin yanında bölge hakkında önemli tarihi bilgiler vermektedir. Her bölgenin kendine özgü ayrı ayrı dönemlere sahip olan mezar sunakları olmasına rağmen büyük ya da küçük aynı özellikler gösteren birçok sunakta karşımıza çıkabilir bunlar bölgeler arasındaki etkileşimin göstergesidir.

Tez içerisinde de bahsettiğim gibi Dacimeon mermerlerinin Roma Döneminde yapılan imar faaliyetleri sonucu Roma'ya gönderilmesi gibi birçok zorluklara rağmen bu etkileşimin göstergesidir.

Aizanoi sunakları incelemesi kapsamında 16 adet sunak incelenmiş ve hepsi Roma Dönemine tarihli olan sunaklarda Aizanoi'nin Baş tanrı ve tanrıçası olan Zeus ve Kybele'ye kendi betimlemeleriyle olsun ya da onlara atfedilen atribütleriyle verilmişlerdir bunun yanında gladyatör, savaşçı griland süslemesi,Kartal ve aslan betimlemeleri ölü ikonografisine yabancı

olmayan ölü'nün ruhunu koruma amacıyla yapılmış ve ruhun önemini vurgulamıştır. ve ölen kişilerin Roma porte özellikleri gösteren figürlere ve betimlemelere çokça yer verilmiştir. Bunlar sadece sunaklarla kalmayıp Aizanoi mezar Stelleri üzerinde de betimlenmiştir. Bunun sonucunda birbirlerinde etkilenmeleri söz konusudur. Benzer figür ve bezemleri olsun diğer mimari parçalar üzerinde görülmesi mümkündür.

Dönemsel olarak değişiklik gösteren Aizanoi sunakları sistematik bir kazı çalışması içerisinde değil daha çok yol, inşaat yapımı sırasında civar köylerden ya da vatandaşların yardımı ile getirilerek bulunmuşlardır. Gerek bulunurken gerekse de taşıma sırasında oldukça tahrip olmuşlardır. Var olan Aizanoi birçok sunak kazı evi bahçesinde sergilenmektedir. Kazı evinin bahçesinde duran sunaklar çevresel etkilere maruz kalmış ve yapısal olarak iklim şartlarından dolayı tahrip olmuşlardır.

1.2 AMAÇ

Bu tez çalışması ile Aizanoi antik kenti kazı bahçesinde yer alan sunakları tanıtıcı bilgilerin yanında, Sunakların fiziksel durumu, yapısı ve Epigrafik yazıtları incelenerek ve doküman kayıtlarının detaylı olarak işlenmesi ile ileriki çalışmalara yardımcı bir kaynak olması amacıyla yazılmıştır.

1.3 METOD

Tez çalışması hazırlanırken S.Ü. Merkez Kütüphanesi ve A.M.Mansel ve Y.Boysal Arkeoloji Kütüphanesi'nde Michael WÖRRLE'nin yaptığı epigrafik çalışmada konuyla yer alan Türkçe ve yabancı kaynaklar tarafımdan arkadaşların desteğiyle taranmış ve yabancı kaynaklardan konu ile ilgili olarak yazarlarına atıfta bulunarak gerekli yerlere dip not düşürülerek bilimsel etik kurallara uygun olarak hazırlanmıştır.

1.4 KAPSAM

Tez içerisinde sunakların bulunduğu Aizanoi antik kenti hakkında tarihsel ve coğrafi bilgi verilerek tarih içerisinde önemi vurgulanarak başlanmıştır. Tezin ana konusu olan sunaklardan yola çıkılarak sunakların tarihsel gelişimi ve Antik dönemlerde sunak gelişimi hakkında genel bilgi verildikten sonra Aizanoi kazı evi bahçesinde sunaklar ile ilgili genel bilgi verilmiştir. Tezin son bölümünde ise kazı bahçesinde sergilenen figürlü sunakların katalog çalışmaları yer almaktadır.

2AİZANOİN'İN TOPOGRAFYASI ve TARİHÇESİ

2 1. Aizanoi'in Topografyası

Aizanoi, iç Batı Anadolu bölgesinde, Kütahya ilinin 54 km güneybatısında, bugünkü Çavdarhisar ilçesinin sınırları içerisinde yer alan bir antik kenttir. Bugün Örencik Ovası olarak bilinen ve denizden yüksekliği yaklaşık 1000 m.olan yüksek platoda içerisinde konumlanan antik kent, batıda Koca Dağ (1814 m.),doğuda Tava Dağ (1590 m.) ile çevrilidir Aizanoi'un bulunduğu alan hemen hemen düz ve oldukça ağaçsız olup, adetaantik bir göl yatağı izlenimi vermektedir. Buna karşın çevre tepeler, kristaline kireçtaşından oluşmuş olup sık ağaçlıklarla kaplıdır.

Aizanoi Antik Kentine ilişkin ilk bilgiler hiç kuşkusuz antik kaynaklardan sağlanır. Antik dönem yazarlarından Strabon Aizanoi(Çavdarhisar), Nakolia (Seyitgazi), Kotiaieion(Kütahya), Midaieion,Dorylaion(Eskişehir)Phrygia Epiktetos'un kentlerindedir.(Strabon.1993:61) Strabon phrygia'yı 2'e ayırmıştır. Büyük phrygia ve phrygia epiktettos(küçük frigya) şeklinde ifade etmiştir.

Antik kaynaklardan ve günümüze kalan diğer yazılı kaynaklardan tespit edildiğine göre Aizanoi kenti Cotiaeum'un 40 km güneybatısında Cadi'nin 25 km kuzeydoğusunda Appia'nın yaklaşık 40 km kuzaybatısında,Alia yerleşmesinin batısında Rhyndakos Çayı'nın Pankalas denilen kolu üzerinde yer alır. Antik dönemde Aizanoi ile ilgili olarak kullanılan *Aizanitis* terimi ise, Aizanoi ve çevre toprakları yani nehrin teritorumunun kapsadığı bütün alana karşılık gelir. Aizanitis, Roma Döneminde batıda Emet, güneybatıda Gediz/Kadoi ve güneydoğu Pınarcık\Appia, kuzeydoğuda Kütahya\Cotiaeum, doğuda Tembris ovası arasındaki alanı kapsar.

2.2 Aizanoi'un Tarihçesi

Aizanoi'un kuruluşu ile ilgili olarak, Roma Dönemi öncesine ait bilgilerin sınırlıdır. Aizanoi kentinin, bir "yerleşim merkezi" şeklinde tam olarak ilk kez ne zaman belirmeye başladığı bilinmese de, kent ve çevresinde yapılan kazılar(Daha önce Alman Kazı Ekibi tarafından yürütülen çalışmalarda Zeus Tapınağının temelinin hemen yanında ortaya çıkarılan yapı kalıntıları 3.binyılın ilk yarısına tarihlenir. Erken bronz dönemine.)

) (Zeus Tapınağı çevresi) İ.Ö III. bin yıla tarihli buluntular verdiğini gösterir. Genel anlamda, Helenistik döneme kadarki durumu, pek bilinmeyen kentin, bu dönemde çevre merkezlerle

birlikte aynı süreci yaşayarak, önce Diadokların, ardından da Hellenistik krallıkların kendi aralarında yaptığı mücadeleler sonucunda el değiştirdiği ve Roma egemenliği kurulana kadar, Pergamon ve Bithynia krallıkları arasındaki mücadeleye tanıklık ettiği söylenebilir.

B. İskender ve onun ardılları, özellikle Seleukoslar İ.Ö. IV. ve III. yüzyılda Batı Anadolu'da çok sayıda askeri koloni ve kent kurarlar. Bu dönemde Kuzeybatı Phrygia; Mysia, Lydia ve Bithynia arasında kalan yeni Makedon bölgesidir. Zira bir Epiktetos kenti olan Aizanoi, politik anlamda ilk kez Pergamon Krallığı ile Bithynia Krallığı arasındaki mücadele sırasında gündeme gelir. Güneye doğru genişlemek isteyen

Bithynia Krallığı için Aizanoi stratejik bir noktada bulunduğundan Bithynia buraya sahip olmak ister. Ancak Pergamon ve Bithynia Krallıkları arasındaki mücadele sonrasında Aizanoi, I. Attalos (İ. Ö. 216-213) egemenliğindeki Pergamon Krallığına dahil olur. Böylece ilkin İ.Ö. III. yüzyılın sonu ve II. yüzyıl başında (İ.Ö. 216 ve 197 arası) Pergamon Kralı I. Attalos, Phrygia Epiktetos olarak adlandırılan bölgeye dolayısıyla Aizanoi'ya hakim olur. Epigrafik kaynaklardan anlaşıldığına göre (Daha önce Alman Kazı Ekibi tarafından yürütülen çalışmalarda Zeus Tapınağının temelinin hemen yanında ortaya çıkarılan yapı kalıntıları 3. binyılın ilk yarısına tarihlenir. Erken bronz dönemine.

4) Attalos, Zeus Krites'a Aizanoi topraklarını bağışlar. Kralın toprak bahsetmesi şüphesiz ki bölgede kontrolü de bir noktada sağlamasına yardımcı olur.

İ.Ö. 197 yılında II. Eumenes'in tahta çıkışı sırasında, Pergamon Krallığının ciddi bir iç karışıklık yaşaması Bithynia için avantaj sağlar. Böylece İ.Ö. II. yüzyılın başında geçici olarak Bithynia Kralı I. Prusias Phrygia Epiktetos'u, Bithynia topraklarına katar. I. Prusias'da Aizanitis kutsal alanını tanır ve hatta bu alanı genişletir. İ. Ö. 208'den beri Pergamon ile Bithynia arasında süregelen düşmanlık, Roma'nı arabuluculuğuyla şartları her iki krallık tarafından da kabul edilen resmi bir barış anlaşması ile sona erer. Bithynia ile 183'de sağlanan barış anlaşmasından sonra ise Aizanoi tekrar II. Eumenes'in egemenliğindeki Pergamon'un kontrolü verilir ve bu durum İ.Ö. 129'da Roma'nın Pergamon Krallığının topraklarını Asia Eyaletine dönüşüncüye kadar böyle devam eder. Yukarıdaki verilerden anlaşıldığı üzere Hellenistik Dönemde, Yunan ve Makedon nüfus yerleşimi ve askeri karakterli Aizanoi kolonisi ilk kez İ.Ö. II. Yüzyılda arkeolojik anlamda şekil almaya başlar.

Aizanoi, Nakoleia, Kotiation, Midaion, Doryleion Kadoi ile oluşturulan Phrygia Epiktetos yerleşim ağı İ.Ö. 133 sonra kendi kent sikkelerini basar. Bu durum Aizanoi'un İ.Ö. I. yüzyılın ortalarında polis konumuna geldiğini gösterir. Ancak Aizanoi'da büyük kamu binaları ile kentsel altyapı oluşumu Erken İmparatorluk Döneminde gerçekleşir .Hellenistik Dönemde Pergamon ve Bithynia Krallıkları arasındaki tartışılmalı bölgede bir yer alan Aizanoi, askeri yerleşimcilere kucak açsa da, bu dönemde gerçekleşen kentsel örgütlenme ile ilişkin somut izler azdır. Ancak İ.Ö II. yüzyılın ortalarına doğru Roma'nın Anadolu'da gücünü hissettirmeye başlaması ve ardından bölgeyi kendine bağlaması ile kentin kontrolü Roma'ya geçer. Eldeki verilerin gösterdiği şekliyle, bu dönemde kent, daha önce hiç olmadığı kadar ilerleme kaydeder.

Aizanoi'un Altın Çağı ise İ.S. II. yüzyılın ilk seksen yılını kapsar. Roma İmparatorluğunun bölgede egemen olmasından itibaren, hemen hemen bütün yöneticilerine bağlılığını ve sadakate bağlı kalacağını bildiren kentin iyidurumu, buna bağlı olarak bölgesel ve eyaletle ilgili işlerde baskın konumu, İ.S. III. Yüzyıllarına kadar devam eder.

Erken Bizans Döneminde piskoposluk merkezi olarak görev yapan kent, İ.S.VIII yüzyıldan sonra önemini yitirir Latinlerin 1204 yılında Constantinopolis'i ele geçirmeleri ile Bizans İmparatorları Batı Anadolu'nun kontrolünü kaybeder ve Aizanoi Bölgesi, İ.S. XIII. yüzyılın son çeyreği ile XIV. yüzyılın başlarında merkezi Kütahya olan Germiyanoğulları Beyliği'nin parçası olur.Bu süreçte (Beylikler Dönemi) Tatar boyundan Çavdar kabilesi buraya yerleşir. Bu kabileharap olan tapınağı büyük bir kale gibi kullanır. ilçe, bugünkü adını da bu kabileninisminden alır. Son olarak Aizanoi Antik Kentinin bulunduğu alan, 1381 yılındaGermiyanoğulları'ndan Osmanlı Devletinin denetimine geçer. (İznik, E. 2006:314)

Aizanoi Antik Kentinden günümüze çok sayıda kalıntı ulaşmıştır. Bunlar arasında en önemlileri olarak Zeus Tapınağı, Agora, Heroon, Dor Düzeninde Sütunlu Hol, iki Hamam, Mezar olduğu düşünülen yuvarlak Yapı, Stadion- Tiyatro, Marcellum, Sütunlu Cadde, Kuzey ve Güneybatı Nekropollerini sayılabilir. Ayrıca kentin nekropollerinde çok çeşitli mezar tipleri görülür; çok sayıda lahit, Phrygia ve Aizanoi bölgesi için tipik olan Kapı Biçimli Mezar Taşları ile mezar sunakları bunlar arasındadır.

3. SUNAKLARIN TANIMI, SUNAK TIPLERİ, DÖNEMLERE GÖRE KISACA TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1 Sunak'ın Tanımı

İlkel dinlerde üstünde kurbanların sunulduğu ya da ibadet ve ayinlerin merkezini oluşturulan yüzey diye tanımlanabilir. İlkel dinlerde büyük olasılıkla taş bir kaya , ya da taş yığının bu amaca yetiyordu. Kurban etme kurumlaştıkça tapınaklarda ve kutsal yerlerde, evlerde taş ya da tuğladan özel sunaklar yapılmaya başlandı.Kurban bunların üzerinde kesiliyordu, Kan akıtılıyor ya da cesedi yakılıyordu.Eski Yunan tapınaklarında ölümlere, tanrılara ve tanrıçalara, kahramanlara adanan kurbanlar için genelde bir çukur ya da hendek kullanılırdı. Ayrıca sunaklar üzerine tanrılara sunulan yiyeceklerin konduğu bir masa biçiminde de olabiliyordu.(Sunak Maddesi . Ana Bratannica Genel Kültür Ansiklopedisi 40)

Saltuk'a göre; Üzerinde kurban kesilen ve tanrıya sunu yapılan masaya benzer, yüksekçe olan, genellikle taştan ve yuvarlak veya dörtgen şekilde yapılan, kurban kanlarının akmasına mahsus deliği olan mimari öğedir.(Saltuk,S.1997:20)

C.G. Yavis'e göre; "Greek Altars" isimli kitabında ise sunakların genel karakteri başlığı altında , tanrılar için yapılan yapı ya da birim şeklinde açıklanmıştır. Sunakların büyüklüğü, içinde sunu yapacakların çokluğu ile doğru orantılı gelişir.Sunakların yerlerine bakacak olursak evde, kasaba türbelerinde, kamu alanlarındaki küçük sunaklarla , tapınak önlerinde tören alaylarında ya da dinsel alanlardaki anıtsal sunaklar görülen örneklerdendir. (Yavis.1949:54)Sunaklar genel anlamıyla dinsel törenlerin yapıldığı ya kurbanların sunulduğu, belirlenmiş yer ya da yapıdır. En basit formunda sunak, küçük bir yükselti biçiminde olup, kare ya da yuvarlak bir yapıda taştan ya da tahtadan inşa edilmiş biçimdedir. (www.perseus.tufts.eduadresinden sunak sözcüğünün tanımı)

3.2 SUNAK TIPLERİ

C.G.Yavis, sunak tiplerini şöyle açıklamaktadır.(Yavis.1949:54)

A.Et sunaklarını yakılacağı kadar geniş ve ateşi alabilecek kadar boş alana sahip olmalıdırlar. Olympos (Yer üstü) tanrılarına yapılan kutsamalar için yağlı et, kan, bağırsak ve kemik sunularını içine alabilecek şekilde olmalıdır. Yalnız hayvansal sunular olmayıp yemek

sunuları şarap, zeytinyağı libasyonu gibi sunularda(Bunlar genelde ev sunularında görülsede) buralarda da yapılabilmektedir.

B. Tapınak önündeki sunaklar, geniş olmalı ve önünde çok sayıda ve etkileyecek gözalcı dinsel törenlere ev sahipliği yapabilecek bir merkez konumunda bulunmalıdır.Doğal olarak evlerde ya da kamusal alanlarda görülen sunakların daha küçük olduğu göze çarpmaktadır. Doğallıkla, bu sunaklarda dahi tanrıların kutsallığının korunması ve göze hitap etme en önemli bir şarttır.

C.Kitonyen(Yer altı) Tanrıları'na adanan sunaklara özgü bazı farklılıklar bulunmakta ve burada bazı özel kurallar geçerli olmaktadır. Örneğin bu tip sunaklarda kurban kanın saçılması veya toprağa temas etmesi gereklidir. Bu nedenle bu sunaklar, alçak yapılar olmalı ve merkezinde oyuklar bulundurmalıdır. Yer yani toprak ile mutlaka bağlantısı olmalı ya da en azından ana kayada bulunan doğal oyuntular üzerinde inşa edilmelidir.

Sunakların çok çeşitli şekillerde ve farklı malzemelerden yapıldıkları bilinmektedir. Mimari açıdan iki ana tipe ayrılırlar. Tek basına bir yapı halinde ya da taş veya toprakla bağıntılı yani, sabit olabilecekleri gibi, daha küçük boyutlu vetasınabilir yani portatif de olabilirler. Yavis'in de kitabında incelediği bir tip olan veyabancı dillerde tripod-sunak olarak adlandırılan Yunan sunak örnekleri arasınaMinos ve Myken uygarlıklarından miras kalan üç ayak tipindeki sunaklar farklı bir tiptir.(Yavis.1949:3) Bir diğeri de kişinin öldükten sonra sevenleri ya da taraftarları tarafındanmezarına sunular bırakılması amacıyla yapılmış mezar-sunak tipi olarak karşımızaçıkılmaktadır. Özellikle yöneticilerin yüceltilmesi ve kendi sınıfının üstün gücü haline gelmesi ile bu tipin ortaya çıkması söz konusudur. (Koch,G.2001:126)

Roma Döneminde "Ara"olarak adlandırılan sunaklar, kiremittenya da tasta bir sunak masası, kaide, tas oyuk, ot yığını ya da daha önceki sunularınkalıntıları üzerinde inşa edilebilmekte idi. Birkaç santimetrelilik örneklerin yanındaçok daha büyük örnekler de bulunmaktadır. Özellikle büyük boyutlu örneklerdebasamakların varlığı da söz konusu idi. (Burkert.1985:87-88)Bu özel mimari öge, yapılış amacına göre farklı formlarda yapılabılır.Örneğin libasyon sunakları, çoğunlukla sıvıyı taşımak için bir oyuk bulundurur.Böylece sıvı sunakları, özellikle de kan ve sarap sunaklarına libasyon sunakları adıverilebilir. Yanık sunuların (örneğin tütsü ya da yanık et) yapıldığı sunaklar iseçoğunlukla

ateş yakmak için bir oyuğa sahiptir. Tüm bu sunaklar, Mısır, Mezopotamya, Yunanistan, Roma ve hatta Aztek ve Maya kabilelerinde çok farklı formlarda olmakla beraber genellikle karmaşık platformlar, frizler, kornişler ve taneler ile süslenmektedirler.

(www.answers.com/library/encyclopedia-cid-8463342590 adresinden)

Sunak, bomos, ara, altar, eschara gibi birçok ad alır. Daha düz olanları, yanık sunularla (kül, tütsü gibi) yapıları eschara (Yun. Izgara) olarak bilinir. Sunak ve altar terimleri aynı anlamda kullanılmaktadır. Özellikle Roma Dönemi'nden sonra sunaklara genellikle *Ara* denilmiştir. (örneğin; Ara Pacis ve Ara Pietatis) Erken dönemde toprak üzerinde yükselen sunaklar daha sonra tas ya da damermer bir temel üzerinde yükselmeye başlamıştır. (<http://www.perseus.tufts.edu> adresinden)

C.G Yavis, Yunan, Kıbrıs ve Roma sunaklarının bir çok alt başlığa ayrılabilir olduğunu söylemektedir. Yazara göre, sunaklar kendi içinde özellikle sunak yapıları üzerinde temellenen 25 tane türde ya da farklı tipe ayrılır. Bu 25 tip 8 ana formda ele alınarak sadeleştirilmiştir.

- Ocaklar, kül ve yer sunakları
- Törensel sunak tipi, çukur biçimli törensel sunaklar ve kübik yığın biçimli olanlar
- Monolitik ve özellikle bezemeli monolitik tipe verilen ad olan monolitik sunak formları (iki form da dikdörtgen ve silindirik olarak görülebilir) ile beraber basamaklı piramidal ve altıgen sunaklar.
- Basamaklı Anıtsal biçimli sunaklar
- Kolossal Sunaklar
- Kuyu sunakları ve kutsal kuyular
- Arula'lar (Terra-cotta sunak örnekleri)
- Basit sunaklar

Yunan ve Roma sunaklarına bakıldığında, yukarıda belirttiğim gibi bir çok alt dallara ayrılan sunaklar "Sabit" ve "Taşınabilir" başlık altında incelenmiş, bu iki formun içine girmeyen örnekler de "Diğer Sunak Tipleri" adında tek başlıkta toplanmış ve üçüncü ve son bölümde incelenmiştir. ve benimde incelemiş olduğum Aizanoi sunaklarını taşınabilir (portatif) sunaklar içinde ele alacağım.

3.3 TAŞINABİLİR SUNAKLAR

Bu başlık altında inceleyeceğim taşınabilir “portatif” Aizanoi sunakları dikdörtgen formda olup sabit sunaklara göre çok daha küçük boyutta olup tek kütlede oluşan mezar sunakları türüne girmektedir. Yapımı kolay olduğu için her dönem tercih edilmiştir. Taşınabilir sunaklarında kendi içinde iki gruba ayırabiliriz yuvarlak ve dikdörtgen formda. Taşınabilir sunaklar, genellikle tapınak içinde kült heykeli önünde bulunuyorlardı. Libasyon sunuları çevresine saçılır ve sunu malzemeleri üzerine konurdu Yuvarlak gövdeli sunak tipinin öncüleri ise II. Bin Hitit örneklerinde aranmaktadır.

Formları ve kolayca taşınabilir olmaları, bu sunakların yer, kullanım ve yayılım alanlarını da artırmıştır. Portatif sunaklar belli merkezlerdeki atölyelerde, olasılıkla da lahitlerle aynı yerlerde üretilmişler, ancak ister Anadolu'da ister Anadolu dışında olsun yöresel özellik ve işçilik geleneklerini gittikleri yerlere de taşımışlardır. (Diler, 1989:43) Genel olarak taşınabilir sunaklara bakıldığında Arkaik Klasik Dönemde sabit sunaklar varlığını sürdürürken Yunan Döneminde ise sabit sunaklar biraz daha azalmıştır. Taşınabilir sunaklar ise yapımı kolay olduğundan daha fazla görülmektedir. Roma Döneminde bu daha da artmıştır.

Aizanoi taşınabilir sunakları Roma dönemi kapsamında incelense de kısaca diğer taşınabilir sunakların gelişim dönemleriyle ilgili kısaca bilgi vereceğim. Bu çalışmada 16 adet Roma dönemi taşınabilir sunakların katalog çalışması yapılmıştır.

3.4 ARKAİK DÖNEM

Arkaik Dönem'de dikdörtgen ve kare olmak üzere ikiye ayrılan sunaklar Minos-Myken sunak mimarisinde sehpa benzeri ayaklar (stand) dışında portatif sunak kullanımına rastlanmamaktadır. Arkaik Dönem öncesinde görülen üç ayak ocaklar, törensel birtakım ateşler ya da kuyu tipleri de tümüyle kutsal bir işlev ya da anlam taşımadığı ve çoğunlukla sunak amaçlı olmadıklarından, Arkaik portatif sunak tipinin öncüsü olarak gösterilememektedir. (Yavis, 1949:125)

3.5 KLASİK DÖNEM

Klasik Dönem'de daha dindar bir toplum yapısı görülmeye başlanmıştır. Tanrılara karşı duyulan korku ve kültürel ve kutsal olana sonsuz saygı söz konusudur. Ölüm ve sunu, dönem içinde Tanrılara kavuşma olarak algılanmakta ve yüceltilmektedir. Klasik Dönem'de anıtsallaşan ve büyüyen sabit ve büyük boyutlu sunakların yanısıra, portatif sunak örnekleri de, Tanrılarının sunu törenlerinde ve Tanrılar için olduğu kadar, yönetici sınıfından

kahramanların cenazelerinde ve görece az sayıdaki resmi devlet kahramanları için kullanılmaktaydı.(Price.2004:81) Bunun bir sonucu olarak yapımı daha kolay olan ve daha kolay inşa edilebilecek portatif sunakların kullanımı yaygınlaşmış, dönemin genel karakteristiği neticesinde sayıca çoğalmıştır.

3.6 HELLENİSTİK DÖNEM

Hellenistik Dönem'in genel özellikleri ve bunların portatif sunaklar ayansızmasına bakılacak olursa, dönem içinde tüm sanatçılar, B.İskender'in fetihleriyle ufku genişleyen toplumun yeni isteklerine cevap aramışlardır. Bunun sonucunda sanatın her alanında ve mimaride, var olan repertuarın hem nicelik hemde nitelik açısından çoğalması söz konusu olmuştur. İskender'in Pers'leri yenmesiyle Yunan Dünyası Ege havzasından Hindistan'a kadar uzamıştır. Doğuda kurulan yeni Hellenistik şehirler kozmopolitleşerek kültürel ve sosyal açıdan çeşitlenmiş, toplum hem geleneksel ve klasik olanı hem de yeni ve aykırı olanı ister hale gelmiştir. (Smith.2002:9)

Hellenistik Dönem'den itibaren inanç sisteminin zayıflaması ve artık halkın ölümlü hükümdarlardan medet umması söz konusudur. Dinle siyaset arasındaki geleneksel ayrımın Hellenistik Dönem'e uygulanması, hükümdar kültürünün her iki kategoriye de tam olarak uymaması ve dolayısıyla çağlarına ait alanlara tam olarak yerleştirilememesi gibi bir sonuç doğurur. Ancak Hellenistik siteler gördükleri siyasal iyilikler karşısında şükran duygusuyla bağlı oldukları sunuları hükümdar kültürlerine verir. Önce daha küçük çaplı sunular söz konusuysen sonrasında tanrılara sunulan sunularla yarışır hale gelir.(Y.a.g.e.2004:64-65) Hellenistik Dönem'de, özellikle kahramanlık kültürleri için, ayinlerin düzenlenmesi, siyah kurban hayvanları, belirli cinste sunaklarda sunu yapılması söz konusudur. Ancak yaygın kanı, kahramanlık kültürleri ile ilahi kült arasında çok belirgin farklar olmadığı yönündedir.

3.7 ROMA DÖNEMİ

Portatif Roma sunakları dörtgen ya da silindirik olarak görülebilirler. Etrüsk geleneğinde olan silindirikler en eskileridir. Köseliler daha çoktur, fakat tipleri değişir. Bunlar genellikle genişçe bir kaide üstüne oturtulmuşlardır. Ayrıca üst taraflarında da kurbanın kanı için tekne gibi bir oyuk ve kanların akmasına mahsus bir delik vardır. (Saltuk,S.1997:2)

Bu tip sunakların üst kısmında çoğunlukla bir oyuk bulunmaktadır. Ancak bazılarının üst kısmı düz bırakılmıştır. Bezemelilerde yumurta ok motifi, Taenia bezemesi ya da Torus profili görülmektedir. Klasik Dönem'den itibaren ve özellikle Roma Dönemi'nde popüler olmak üzere sunak üzerindeki rölyeplerde ve bezemelerde insan ya da hayvan figürleri görülmeye başlanır. Triglif, Bucrania, Rozet gibi farklı süslemlerde görülür. Dikdörtgen monolitik sunaklar bazen üst bölümün kısa kenarlarında, ateşin ve küllerin sınırlandırılması amacıyla yapılan yükseltilmiş bariyerlere sahiptir. Bu bariyerler çoğunlukla bir volüt şeklinde olup bazen de bir silindir ya da sarmal şeklinde olabilir Ayrıca tanrılardan farklı olarak hükümdarlara adanan örnekler de Roma Dönemi portatif sunaklar içinde görülmüştür.

4.BÖLÜM AİZANOİ SUNAKLARINA GENEL BAKIŞ

Aizanoi kenti içinde bulunan ve yapılan envanter çalışmaları içinde 16 adet Yavis'in de belirttiği gibi taşınabilir sunaklar içinde ele aldığı ve dikdörtgen prizma şeklinde yapılmış roma dönemi sunaklarıdır. Hadrian Döneminde tamamlanmış olan tapınak ,stadium-tiyatro,heroon bunların hepsinin imar faaliyetlerin başlamasıyla dışarıdan ve bölgede bulunan taş ustaların kente gelmesi ve atölyelerin ortaya çıkışı ile birlikte mezar telleri ve sunakların yapımında ortaya çıkıyor. Tabiki sunakların ve stellerin daha öncesi söz konusudur bu çalışma içerisinde yer alan roma dönemi sunaklarını kapsamadadır. Mezar stelleri daha detaylı ve phrygia bölgesine özgü kapı biçimli mezar stelleriyle kıyaslandığında mezar stelleri daha fazla yapılmış ve daha özenlidir. Mermer kalitesi açısından bakarsak aynı mermer kullanımı söz konusudur. Strabonunda belirttiği gibi Dokimaion Romalıların oraya verdiği isim önceleri buradan küçük çapta taşlar çıkarıldığı fakat daha sonra Romalıların aşırı istekleri üzerine büyük monolit sütunlar çıkarılmaya başlanmıştır. Bunlar renklerin çeşitliliği bakımından hemen hemen su mermerine yakındır.Gerçekten bu kadar ağır olan yükün denize taşınması güçlü,ölçüleri ve güzellikleri dikkati çeken bu sütun ve parçalar Roma'ya gönderiliyor (Strabon.1993:62)Strabonun bu yazısını okuduktan sonra bölgede mermer ocakların varlığı söz konusu ve mermer çeşitliği içinde öyledir. Sunaklarda ve mezar stellerinde ve o dönemde yapılmış bir çok mimari parçalarda gri mermer ya da gri damarlı mermer kullanılmıştır.

Sunakları ele aldığımızda tipolojik olarak kendi içinde ayırdığımızda bölgenin baş tanrısı Zeus'a ve baş Tanrıça Kybele'ye atfedilmiş çeşitli tanrı ve tanrıçalar söz konusu olmakla birlikte onlara hayvanları ve atribütleri de kullanılmıştır. Ve bunula birlikte gladyatör sunakları, hayvan betimli sunaklar çoğunluğu Zeus'a atfedilmiş olanlar önemli zengin aile sunakları,bir adet grilandlı sunak ve dört adet de tamamlayıcı öge olarak grilandlı sunaklar vardır. Bu sebepten Aizanoi'nın tanrıları ve tanrıçaları açıklaması gereği ihtiyacı doğmuştur sunakların daha sağlıklı bir şekilde algılanabilmesi içindir.

4.1AİZANOİ SUNAKLARINDA GÖRÜLEN EŞYALAR VE FİĞÜRLER

Yün Sepeti (calathos): Genelde kadınların betimlendiği sunaklarda ve stellerde yer alır ve çoğunlukla kadını temsil etmektedir.

Kılıç ve Kemer: Genelde savaşçı ve gladyatörSteller de ve sunaklarda betimleme üzerinde kullanılır.Askeri görevini belirtir.Erkeklere ait eşyadır.Envanter numarası 98 olan sunak üzerinde betimlenmiştir.

Mızak: Mızrak kişinin kahramanlığını gösteren sembol veya doğrudan ölen kişinin savaşçı olduğunu gösterir.

Çelenk ve Griland: Roma sunaklarında ve stellerinde dolgunca gösterilen ve orta noktası vurgulanmaktadır. Kadın stellerinde rahibelik görevini belirtir. Lahit, sunak, steller de süsleyici öge olarak kullanılır.

Taşçı kalemi: Mermer ustasına ait olduğunu belirtmemtedir. Mermer ustaların aletlerindedir.

Kartal: Zeus'a atfedilmiş koruyucu hayvanıdır. Kadın ve erkek mezar tipolojisinde görebiliriz. Ölünün ruhunu korumaya yönelik yapılmıştır.

Labrys:Çift taraflı balta kurban altidir ve kutsallık ifade eder. (Saltuk,1993:109)Zeus'un atribütlerindedir.

5.AİZANOİ SUNAKLARINDA GÖRÜLEN TANRI VE TANRIÇALAR

5.1AİZANOİ TANRILARI

Bölgede ele geçen ve ağırlıklı olarak imparatorluk dönemine tarihlenen epigrafik ve arkeolojik malzeme tanrıların varlığını göstermektedir.Sunaklarda, stelerde ,heykelerde,mimari parçalar üzerindeki betimlemelerle ve yazıtlarla ortaya çıkmaktadır.

ASKLEPIOS: Bölgedeki diğer merkezlerde görülen tanrı Asklepios(ya da Asklepios Soter) ile ilgili olarak Işıklar'da ele geçen sunak yazıtında “Kurtarıcı tanrı Asklepios ve Hygeia için taş ustası Akylos oğlu Akylos için zambaklı sunak sundu” Asklepios Soter ve Hygeia için adak adanma geleneği eski çağlarda da vardı. Anadoluda yaygın olan gelenektir. Olasılıkla bir hastalığın tedavisi için adanmıştır.

HELİOS:Bölge merkezlerinin diğer ortak tanrısı olan helios Çavdarhisarda elen geçen mermer altlık üzerindeki kabartmada (Mama.IX.71a) ve Tavşanlıda ele geçen II. ve III yy tarihlene sunak üzerinde başında ışınlarıyla görülmektedir.

ZEUS: Antik dönemde aizanoi yakınlarında bulunan penkalas ırmağına bakan Steunos magrası olarak bilinen Zeus'un doğum yeri olarak ün kazanmış ve zaman içinde de beklenendiği gibi kültün ana merkezi olmuştur. Kültün bu bölgede uzun bir dönem önemini koruduğu düşünülmektedir. Zira en azından Hellenistik dönem kralıkları olan Pergamon ve Bithynia kralları tarafından Aizanoi ve çevresindeki toprakların bu tanrıya bahşedildikten sonra Augustusun Aizanoi'ye özel bir koruma hakkı verdiği bilinmektedir. Magaradaki yapılan kazılarda, adak olarak sunulan pişmiş topraktan kaplar yanında magranın girişinde yer alan kaya içerisine oyulmuş nişler ve MÖ I yy'dan M.S II YY ortalarına kadar kutsal kuyu olarak kullanıldığı düşünülen iki çukur ele geçirilmiştir. Bu arada Aizanoi çok önemli bir kent olarak gelişmeye başlamıştır.Hatta Domitian döneminde basılan sikkeleri geçerli veri kabul edersek, bu dönemde Zeus'a adanmış dört sütunlu ve içinde kült heykeli bulunan tapınak olduğu görülmektedir.Ancak bugün ki tapınak II yüzyılın ikinci çeyreğinde kompleks şeklinde inşa edilmiştir. Bu Tapınağın alt kısmında ZeUS'un annesinin evini ya da dogum yerini gösteren alan sayesinde hiç şüphe yok ki bu kırsal kült, kuzey pyhrgıadaki en etkili

kutsal alan olarak gelişmeye başlamış ve dolayısıyla Aizanoi eski çağlarda en önemli kentlerinden biri olmuştur. (R.Naumann,1984,381-382)

Kendisine adanılan Tapınak yanında, Roma İmparatorluk dönemine ait bölge sikkeleri, sınır taşı ve yazıtlar da Zeus sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Sikkelerdeki en belirgin görüntüsü elinde asası ve yanında kartalı olan betimidir.(R.Naumann,1979,89-90)Bölgede hemen hemen onun varlığına ışık tuttuğu gibi (Mama,IX,10,11,22,)aslında doğrudan Aizanoi kentinin dış ve iç politikasına ışık tutmaktadır. Çavdarhisarda ele geçen mermer yazıt üzerinde M.S 139 161 tarihli yazıt imparator Hadrianus'u Zeusla eş tutarken aynı zamanda onun rahiplerini kent içindeki imar etkinliklerinden birini göstermektedir. (Mama,IX,10,11,22,)

Bunun yanında toplumsal yaşamda da oldukça önemli rol oynadığı tanrının halk tarafından sahiplenilmesinden anlaşılmaktadır. Sofu köyünde ele geçen II yy ait onur yazıtında "Aizanoililerin Zeus'u" (Mama,IX,11)ifadesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Zaten kentin örgütlenmesinde ve politik konulardaki etkin güç rahiplermiş gibi durmaktadır.Bölgede ele geçen yazıtlarda rahiplerin dinsel rolleri dışında,dünyevi işleri de açıklanmaktadır.(Mama,IX,10,33,35,37) Bölgede Zeus için adanmış en ilginç adaklardan biriside Karlı Köyde ele geçirilen II ve III yüzyıla tarihli mermer yazıttır." Menophilos, tanrı Zeus'a bir adak adadı ve aslan sundu." Bu adak ile imparator için bir zafer figürünün anlatılmaya çalışıldığı düşünülmektedir.(Mama,IX,no,55) Çavdarhisar ve çevresinde ele geçen kimi anıtlar yazıt içermemesine rağmen üzerindeki kartal betimlemesi ile eserin tanrı Zeus için yapıldığı ya da ona adandığını gösterir.Bunların birinde kartal ile yıldırım betimlemesinde açıkca izlenebilmektedir.

ZEUS AEZANİTICUS

Frigya bölgesinde Zeus'a adandığı bilinen tek tapınak Aizanoidir. Ve bilindiği gibi Hadrianus döneminde tamamlanmıştır.(R.Naumann,8-11)R.Naumann tapınaktaki yaptığı araştırmalar sonucunda Zeus'un özel bir adının olmamasına dikkat çekmiştir.Ancak İmparator Hadrianus'un taht yıllarında asia eyaleti görevini yürüten Avidus Quietus'un mektuplarında tapınak tanrısının Latince "Juppiter Aezanensis" olarak geçtiği yazmaktadır. (R.Naumann,39)

Naumann II yüzyıla tarihlenen bir yazıtta geçen Krites(kurucu) sözcüğüne dayanarak tanrının kahin tanrı olduğunu ileri sürmekte ,bu saptamanın dışında tanrının niteliğine ilişkin başka bilgi yok diyerek tanrının bereket tanrısı olabileceği yönünde fikir yürütmektedir.Genel

anlamda değerlendirildiğinde Zeus Aezaniticus ya da aizonon şeklinde tapınılan tanrı,ağırlıklı olarak kurucu tanrı kristes bunun yanında da hellenize olmuş bronton ile bir tutulabilir.

5.2AİZANOİ TANRIÇALARI

HYGEİA: Diğer merkezlerde daha çok sikke üzerinde görülen betimlemelerde görülen Hygeia, Işıklarda bulunanKurtarıcı tanrı “ Asklepios ve Hygeia için taş ustası Akylos oğlu Akylos için zambaklı sunak sundu” Asklepios Soter ve Hygeia için adak adanma geleneği eski çağlarda da vardı. Anadoluda yaygın olan gelenektir. Olasılıkla bir hastalığın tedavisi için adanmıştır.

KYBELE(Ana Tanrıça): Anadolu'nun en ünlü tanrıçası Aizonai'de sadece sikkeler üzerinde Çavdarhisarda ele geçirilen mermer bir altlık üzerindeki kabartmada da elinde ile timpanisi ile betimlenmiştir. (Mama,IX,no.71-a)

METER STEUNENE: Diğer merkezlerden ayrı olarak sadece Aizonai bölgesine özgü dinsel bir varlık edebi kaynaklarda pek söz edilmeyen Meter Steunene'dir.Aizonai yerleşmesinin örgütlenmesinde önemli rol oynayan Meter Steunene hakkında bilgi veren Pausanias,Arcadia'daki Aizonai denilen bölgeden yola çıkan Frigyalı yerleşimcilerin Penkalas çayının olduğu bölgeye geldiklerini (Pausanias,VIII,4-3) Ayrıca buradaki kutsal alanın ve ana tanrıça heykelinin olduğunun yüksek ve dairesel mağaraya dikkat çekmektedir.

Aizonai'den yaklaşık olarak üç buçuk kilometre kadar uzakta ,Çavdar çayının kuzey kıyısında yer almaktadır. Gerek Pausaniasın anlatıklarından gerekse arkeolojik çalışmalardan anlaşılan mağaranın kültün ana merkezi olduğu yönündedir. Mağaranın girişinin üzerinde yer alan kayay oturulmuş taht tahminen Pausaniasın bahsettiği tanrıça heykelini desteklemektedir. Burada yer alan dairesel iki motifin ,öldürülen hayvanların kanın toplandığı kutsal çukurlar olarak yorumlanması mantığa uymaktadır.

Mağarayı önemli kılan bir diğer özellik Zeus'un doğduğu yer olarak kabul edilmesidir.Oturan Kybele figüründe kaya aslında tanrıçanın tahtıdır.bu durum Aizonai'deki bir adak sunağı ve küçük bir kabartm stel ve iki adet terracotta heykel ile desteklenmektedir.Bunların hepside tanrıçayı iki aslan otururken göstermektedir.Dahası mağaradaki diğer kazılarda Commodus'unsikkesinde olduğu gibi ; oturan tanrıçayı,tefını, çocuğu ve aslanları adak terrecotta heykellerin kimi parçalarını ortaya çıkarmıştır.Aynı döneme ait başka sikke, Ameltheia keçi tarafından emzirilen çocuk Zeus'u göstermektedir. Bu da bir dağ mağarasında doğan tanrının efsanesini andıran başka bir öyküdür. Bu nedenle

Pausanias'ın Pankalas nehri ile Steunos mağarası arasındaki ilişkiyi ifade ederek ,bu iki yeri tanrının doğumunun yerel efsanesinde önemli rol oynadığı açıklamsı olağan görülmektedir.
(R.NAUMANN,1982,185)

6.KATALOG

Kat. No:1

Resim. No:1

Kazı Envanter No:70

Eski Envanter No: 98

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir sunak

Bulunduğu Yer: Zeus tapınağında bulunmuştur.

Korunduğu Yer: Aizanoi Kazı Evi Bahçesi(bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yükseklik:1.40 m**Geni:** 0. 65 m **Kalınlık:**0.55 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde taşınabilir(portatif) sunak alttan ve üstten taşkın silmeli olup kabartmaların yapıldığı sahneler alttan ve üstten bu silmelerle ayrılmıştır.Görünebilir en üst silme iç bükey profil verip, diğer üç silme dış bükey profil vermektedir. Sunağın diğer 3 yüzü kabartma ile yapılmıştır. İlk ön yüzde at üzerinde kybele(ana tanrıça) ,mabet içinde oturan tanrıça, arka yüzde kaide üzerinde süvari, Diğer yüzde ise hayvan betimlemeleri yapılmıştır.Sunağın 4 yüzündeki betimlemelerin dışı grilantlarla çevrilmiştir. Roma Dönemi grilantları daha dolgun verilmekte ve grilant içerisinde bulunan yapraklar aynı yöne bakmaktadırlar. Bu açıdan grilantlar tarihleme aşamasında yardımcı olmaktadır. Grilantların köşesine ise doldurucu bezeme olarak **bukraniumlar** süslemektedir.

Ön yüze baktığımızda at'ın ön sağ ayağı yukarı kalkık şekilde hareket halindeymiş gibi duygu verilmeye çalışılmış ön sol ayak ise yere basar şekildedir. Adım atar yada koşar şekilde verilmiştir. Tanrıçanın boyundan bağlı olduğu düşünülen pelerini harekete bağlı olarak geriye doğru uçar şekildedir. Hellenistik dönemin sonu Roma Dönemi'nin başlamasıyla buradaki kıyafete bakılarak harekete bağlı olarak realite verilmeye çalışılmıştır.Sunak Zeus Tapınağında bulunduğu için Aizanoi'nin ana tanrıçası kabul edilen kybeleye atfedilmiş Adak sunaktır.

Tarihleme yapmak için sunak üzerinde tanrıçanın ve diğer doldurucu bezemeler üzerinde tahribat olmasına rağmen sunağı yukarıda belirttiğim diğer özelliklerden dolayı Roma Dönemi'ne tarihlemekteyiz.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No: 2

Resim. No: 2

Kazı Envanter No:71

Eski Envanter No:96

Türü: Dikdörtgen formlu Taşınabilir sunak

Bulunduğu Yer:.Emet Caddesi üzerinde Zeus tapınağı kuzey batısındaki mezarlıkta bulunmuştur.

Korunduğu Yer: Aizanoi Kazı Evi Bahçesi(bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yüksek:1.02 m**Gen:** 0. 45 m **Kal:** 0.45 m

Yazıt: ACKΛΗΠΙΑ ΟΣΚΝΕΩΝΑΗ...XHN

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen formlu sunaktır. Sununun yapıldığı yerin ön yüzünde sunağın en üst kısmında Grekçe yazılmış **ACKΛΗΠΙΑ ΟΣΚΝΕΩΝΑΗ...XHN** bir kısmı tahrip olmuş yazıt bulunmaktadır.Yazıtın hemen altı daha geniş olan kısım altı taşkın silmeli olup Kabartmanın asıl işlendiği asıl alana giriş yaparken üst kısımdan iç bükey profil vermektedir.Sunağın bir tarafı işlenmiş olup diğer üç yüzeyi işlenmemiştir. İşlenmeyen kısımlar ince yonulu işlenmiştir. Ön tarafta ise ortada thronda (Antik yunan mobilyalarındandır.Tanrılar ve önemli kişiler tarafından kullanılan gösterişli koltuktur. Alçak ya da yüksek arkalı, bazılarının da kollukları vardır. Saltuk,1993,180)oturan kybele(Ana Tanrıça) chiton üzerine hymation giymiştir. Elbisesi göğüs altından bağlanmıştır. Oturuşa bağlı olarak elbise kıvrımları verilmeye çalışılmış .Hellenistik Roma Dönemi özellikleri kıyafetlerde elbise altından diz kıvrımları belirtilmeye çalışılmış fakat elbise kumaşı kalındır ve elbise fazla kumaş kullanılmadan bileklerde bitirilmiştir.

Roma Dönemi özellikleri ve Kybelenin sağında ve solunda kybelenin koruyucu hayvanları olan aslanlar yer almaktadır yeşilleri belirgin şekilde verilmiştir. . “Aizanoi kapı biçimli mezar stellerindedede sıkça kullanılmıştır. aslan motifi” Aslanlar yüksek platform üzerinde cepheden ön kollarını gövdeleri altında tutarak oturur şekildedirler.Ana Tanrıçanın sağ ve sol eli aslanların başı üzerinde onları sakinleştir biçimdedir.

Tarihleme yapabilmek için Kybelenin ve aslanların yüzü tahrip olmuştur. Fakat yazıttan ve belli özelliklerden dolayı Caroline Lehmler-Michael Wörrle (Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi IV: Aizanitica Minora II s.71) Erken Roma Dönemine tarihlenmektedir.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:3

Resim. No:3

Kazı Envanter No:73

Eski Envanter No:98

Türü: Dikdörtgen formlu portatif sunak

Bulunduğu Yer: Zeus tapınağı kuzeyinde ki mezarlıkta bulunmuştur. (bkz. kroki).

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi(bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yüksek: 0.83 m Gen: 0.44 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde taşınabilir sunaktır.Alttan ve üstten dışa taşkın silmelidir. Üst taşkın silmenin sol tarafında kırık mevcuttur. Üst sağ köşesinde taşkın silmenin bir kısmı görülmektedir. Silmenin hemen altında süvarin ise üstünde kalan kısımda grekçe yazılmış bir kısmı görülebilen ve okunabilen kısmında **ΔΙΩΝΑΥΤΟΥ.Σ.ΧΑΡΙΝ**sunağın üç yüzü işlenmemiş bir ön yüzü işlenmiştir.

İşlenen öz yüzünde ince uzun alçak platform üzerinde durduğu yeri belli etmek amacı ve onun üzerinde duran savaşçı (?) sol elinde kılıç tutar şekilde sağ elinde bir şey olabilir fakat tahribat olduğu için net değildir. Sağ kolu sol koluna nazaran elinde tuttuğu herhangi bir objeden dolayı daha açık verilmiştir. Savaşçının başı sağa bakıyormuş gibi görülmektedir. Yogun tahribattan ve kırımardan dolayı tarihleme yapmakta zorlanılmıştır. Roma Döneminde eyaletlerde görev yapan savaşçılardan biri olabilir. Fakat üzerinde bulun Grekçe yazın Epigraf Michael Wörrle tarafından okunmasının ardından sunağı **Roma Dönemine** tarihlenir.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:4

Resim No:4

Kazı Envanter No:74

Eski Envanter No: 99

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir sunak

Bulunduğu Yer:Işıklarda bulunmuştur.

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yüksek: 1.05 m **Gen:** 0.41 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde monolit gri damarlı mermerden yapılmış sunaktır.Diğer Aizanoi sunakların aksine üstten ve allatan taşkın silme yani kaide üzerine oturtulmamıştır. Üstten ince silme mevcuttur. Sunağın 3 yüzü boş bırakılmıştır. İşlemenin yapıldığı ön yüzde köşelerden gelen griland süslemesi vardır fakat grilandlarda köşelerde tamamlayıcı öge grilandlı sunaklarına göre tamamlayıcı ögeler bukraniumlar ve bukefolslar bu sunak üzerinde yoktur ve neredeyse diğerlerin yanında kazıma şeklinde görülecek kadar alçak kabartma ile yapılmıştır.

Grilandlara bakarak Roma Dönemine tarihleye biliriz sunağı Roma Dönemi grilandları uçlardan ince başlayarak ortada kalınlaşmaktadır grilandta orta nokta vurgulanmıştır ve Roma Dönemi grilandları yaprakları aynı yöne bakmaktadır. (Usman,makale)Grilandın hemen altında ise ilk başkişta labyrsi (zeus'un baltası) anımsatan fakat dikkatli bakıldığı zaman iki ağızlı taşçı aletidir ve hemen solunda farklı uzunlukta iki adet taşçı kalemi yer almaktadır. Taşçı kalemlerinin M.Ö 525 dolaylarında Naskos Adasından gelen mermer blokları üzerinde çalışan yine bu adadan taş ustalarınca başlatıldığı sanılmaktadır.Üzerinde yazıt bulunmadığı için hangi amaçla yapıldığı pek anlaşılmasada mermer ustasına atfedilmiş olabilir.Kurtarıcı tanrı Asklepios ve Hygeia için taş ustası Akylas oğlu Akylas zambaklı sunak adadı (Çördük,2006,34 Yunan ve roma mimarisinde yapı teknikleri)Asklepios Soter ve Hygeia için adak adanma geleneği eski çağlarda da vardı. Anadolu da yaygın olan gelenektir. Olasılıkla bir hastalığın tedavisi için adanmıştır.

Taş ustası ya da taş kesicisine ait yukarıda belirtilen epigrafik özelliklerden dolayı Roma Döneminin M.S 2 yy son dönemine tarihlenmektedir.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:5

Resim No:5

Kazı Envanter No:

Eski Envanter No: 120

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir sunak

Bulunduğu Yer: Bilinmemektedir.

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yük:104 m **Gen:** 0.55 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde üstten taşkın silmeli olup dört tarafında da alçak kabartma şeklinde betimlemeler yapılmıştır. Aizanoi sunaklarından beşinde asıl betimlemeler doldurucu bezeme olarak grilandlar ile çevrenmiştir.Bu sunakta işe grilandların köşeleri koç başı (bukephalion) doldulmuştur. Ve Roma Dönemi özelliği göstermektedir grilandlar orta noktaları vurgulanmış ve yapraklar aynı yöne bakmaktadır.Sunakta dört tarafında alçak kabartma ile betimlemeleri yapılmıştır.

1.Yüz: Erkek ve kadın figürü yan yana yapılmıştır. Karı-kocaya ve diğer figürlerine bakınca bir aileye ait olan mezar sunağı olabilir. Erkek kabartması Roma Dönemini anımsatan portreleri anımsatmaktadır. 256(bkz.resim ?) envanter nolu erkek kabartması ile aynı duruşu ve özellikleri göstermektedir.saç ve kıyafet ve duruş açısından erkek figürü kabartmasında saçlar arkadan öne doru tanmış sakallı ve bıyıklı verilmiştir İmparator Hadrian'dan M.S 117-138 sonra moda olan saç kuaförü özellikleri göstermektedir.Yüz yuvarlak gözler büyük badem göz gibi betimlenmiş göz altı şişkinliği varmış gibi bu da saklarından ileri yaşta erkek olduğunu belirlemektedir.Duruş özeliğine baktığımız zaman vücut cepheden verilmiş bir çok Hellenistik mezar stellerinde ve sunaklarda görülen Dioskurides tipi duruşu sergilemektedir. Roma Döneminde ise heykel ve mezar kabartmalarında,sunaklarda artarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu tip erkeler için karakterstik olmakla birlikte kadınlarda da karşımıza çıkar.Özelikle de pudicitia tipindeki kadınların Hellenistik Dönem sonrasında azalması ,Dioskurides tipi duruş,erkeklerde ve adınlarda da görülüyor. Bieber de, elbisenin vücuda sıkıca sarılarak betimlendiği bu tip gelişim süreci içersinde inceler ve Palliatus olarak adlandırır. (Palliatus: Latince palliumdan gelmektedir. Greklerin hymationuna uymaktadır. Bieber, 1959,374 Bu tip ilk olarak filozoflar için kullanılırdı.)Bu tip mezar stellerinde olduğu gibi, lahitler üzerinde de kullanılır.

Bu tipte khiton üzerinde giyilen himation, kolları da içine alacak şekilde vücudu sarmaktadır. Vücudun solundan dolanarak sol omuzdan inen demetli kenar ,göğüs üzerinde “V” biçimli bir kıvrım oluşturmakta ve bu kıvrım demeti göğüs üzerinde sağ elle tutulmaktadır. Daha sonra da bu demetli kısım sol omuzdan arkaya doğru dökülmektedir.Göğüs üzerinde “V” biçimli demetli kumaşın sağ elle gergin tutulması ,elbise

yüzeyini zenginleştirmektedir. Figürün göğsünden açılarak gelen manto ucu, aşağıya doğru sarkan sol kolun bileğine dolandıktan sonra ,sol elle tutulmakta ve ucu öne açılarak dökülmektedir. (Yaylalı,1979,46)

Erkek kabartmalı figürün yanında isekadın figürü bulunmaktadır. Cepheden verilmiştir.Roma Dönemi portrelerini anımsatmaktadır duruş olarak saçlar ortadan ikiye ayrılmış Livii Drusiila 'nın ceres tipinde olduğu onu anımsatmaktadır. Buradaki kasın figürünün saçları omuzlarında bitirilmiş başı üzerinde polos yer almaktadır.Yüz,göz,,dudak anatomisi olarak diğer erkek figürü ile aynı usta elinden çıktığı belirgindir. Khiton üzerine hymation giymiştir. Diğer figürden farklı kolları elbise içinde kalmıştır.İki figür yan yana durduğu halde kadın figürü erkeğe göre daha küçük ve gerideymiş hissi verilmeye çalışılmıştır.Üstte sahne fragmanı üzerinde **ΑΓΑΤΕ ΤΥΧΗΑΒΒΟΑΝΟΙ**yazıt vardır.

2 Yüz: Koç başlı griland içerisinde kadın figürü üst sahne fragmanı üzerinde **ΑΙΤΩΛΥΜΠΗΤΗΜ** yazıt vardır.

3 Yüz: Koç başlı griland içerisinde erkek figürü vardır. Yüz anatomik özellikleri her iki sahnede betimlenen yüzlerle aynıdır.saçlar geriye doğru taranmış hissi verilmiş ve uçları dalga motidi şeklindedir.Genç bir erkek betimi yapılmıştır.khiton üzerine hymation giymiş omuz üzerinden fibula ile tuturulmuştur.Sağ üst boşlukta labrys (çift uçlu balta) yapılmıştır Zeus'un simgelerindendir Zeus'a atfedilmiş olabilir.

4.Yüz: Griland içine alınmış tanım ve tarihleme yapmak için fazlaca tahrip olmuştur. Hellios(Güneş Tanrısı) figürü yer almaktadır.

Tarihleme olarak üzerinde yukarıda açıkladığım gibi belirgin sebeplerden dolayı Roma Dönemi kuvvetle muhtemel İmparator Hadrianus M.S 117-118 sonrasına tarihlenir.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:6

Resim No:6

Kazı Envanter No:

Eski Envanter No: 121

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir sunak

Bulunduğu Yer: Bilinmemektedir.

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yükseklik:0,95 m **Gen:** 0.38m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde taşınabilir sunaktır.Dört tarafında alçak kabartma şeklinde figürler betimlenmiştir. Dört tarafı grilandlarla çevrilmiştir ve köşeleri koç başı(bukefalion)doldurulmuştur. ile Fakat fazlaca tahribat ve kırılmadan dolayı tanım ve tarihleme yapmakta zorlanılmaktadır. Ön yüzdeki kadın (Tanrıça)figüründe başında taç olduğu düşünülmektedir.Yüz tamamen tahrip olmuştur. Saçların görülen bir kısmı omuzlara kadar düşmüştür. Portre özellikleri göstermektedir bu sebepten dolayı Roma Dönemine tarihleye biliriz.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:7

Resim No:7

Kazı Envanter No:

Eski Envanter No: 122

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir sunak

Bulunduğu Yer: Bilinmemektedir.

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yükseklik:1.24 m **Gen:** 0.62 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde alttan ve üstten taşkın silmeli olup dört cepheside alçak kabartma ile betimlenmiştir. Dört tarafında diğer çalışılan benzer sunaklar gibi Roma Dönemi özellikleri gösteren griladlarla ve köşeleri koç başları ile çevrelenmiştir.Grilandların çevrelediği sahnelerdeki figürler değişiklik göstermektedir.

1.Yüz: Koç başlı griland içerisinde sağa dönük yürüyen bir at üzerinde ,elinde çift uçlu baltası olan tanrı figürü zeus yer almaktadır.

2.Yüz: Koç başlı griland içerisinde kadın figürü tanrıça olabilir başında polos (Polos :bir çeşit antik silindirik başlık Saltuk,1993,143)benzeri şapkası vardır.Çevreleyen griland fazla gelen kurdelasıyla betimlenmiştir.Boynunda kolyesi ile betimlenmiştir.Kıyafeti detaylı bir şekilde verilmiştir.

3Yüz: Koç başlı griland içinde tanrı heliosun betimi vardır. Başında ışınlarıyla görülmektedir. Aizanoi'nin tanrıları içinde yer almıştır. Portre özellikleri göstermektedir. Kıyafet kıvrımları verilmiştir

4 Yüz: Aşınmıştır Tanım ve tarihleme yapılamamaktadır. **Roma Dönemine tarihlenir.**

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:8

Resim No:8

Kazı Envanter No:147

Eski Envanter No:200

Türü: Dikdörtgen formlu portatif sunak

Bulunduğu Yer: Kemaller mahallesinden bulunmuştur.

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yükseklik: 1.10 m Geni: 0.40 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklide alttan ve üstten taşkın silmelidir en üst kısmın sunak hediyelerinin ve sunu yapılan yerin sunağın gövdesine göre küçük yapılarak alandan ayrılmıştır. Sunağın taç kısmı ince silme şeklinde olup ve Grekçe **ΦΙΜΗCΕΠΠΙCΤΩΑΝΑΠΙΚΑΙ** yazıt mevcuttur.

Sunak Roma Dönemi pano resimciliği gibi pano içinde yer alan günümüzdeki panolarla aynı şekildedir. Panonun hemen üst kısmında ikinci sahne fragmanı yer alır ve **ΕΛΕΥΘΕΡΟCΑΔΕΛΦΩ** yazıt vardır Epiktetos için ona atfedildiği düşünülmektedir. Yüksek bir kaide üzerinde kartal betimlemesi yapılmıştır. Kartalın üzerinde bulunduğu kaidede **MNHMC XAPIN** yazıt vardır. Kaide üzerinde Kanatları kapalı kartal biçimde gövde cepheden baş profilden geriye bakar şekilde verilmiştir. Aizanoi'nin baş tanrısı olan Zeus'a atfedilmiştir ve Zeus'un önemli hayvanlarından Kartal mezar ikonografisinde ölünün ruhunu kötülüklerden koruma amacıyla vardır. Docimaion bölgesinin iyi ve kaliteli mermer çeşitlerinde tamamen gri mermerden yapılmış ve iyi korunmuştur.

Tarihleme açısından bakarsak Caroline Lehmler-Michael Wörrle epigrafik çalışmalardan dolayı Roma Dönemi İ.S 2.YY 3 çeyreğine tarihlenmektedir.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:9

Resim. No:9

Kazı Envanter No:163

Eski Envanter No:216

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir sunak

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: 1.02 m **Üst Tab. Gen:** 0.51 m **Ön Yüz Gen:** 0.43 m

Yan Yüz Gen: 0.43 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklindedir. Üstten alttan profil vermektedir.Üst profil veren kısmı ince bir çizgiyle ikiye bölünmüştür.Sunak üzerinde ikinci silmenin köşelerinde akroterler ve ACILLEUC yazısı bulunuyor.Acilleuc adına adanmış Gladyatör sunağıdır.Yüksek kabartma şeklinde yapılmıştır diğer sunaklarla karşılaştırınca ve gladyatör yüksek bir platform üzerinde durmaktadır. Baş profilden gövde cepheden yapılmıştır. Sol ayağı yana doğru çevrilmiş sağ ayağı ise düz durmaktadır.

Roma Döneminde ortaya çıkan gladyatörler RETIARIUS adı verilen gladyatör grubundandır. Bu gladyatör grubundan en belirgin özelliği fuscina adı verilen üç ağızlı tridents kullanırlardı bu gladyatörün elinde de üç ağızlı trident vardır bu sebepten retarius grubuna dahil ediyoruz.Retariusların giysisi kısa tunica ve başlarında hiçbir şey takmazlardı sol kolları üzerinde siperlik (Galerus) bulunurdu ve kemer (Balteus) takarlardı. Bu gladyatör sunağında pantolon giymiştir ayak bileklerine kadar belinde Baltesu (kemer)vardır sol kolu üzerinde delikli muhtemelen metalden olan galerusu vardır.Sol elinde trident tutmaktadır.Başın üstünde sağ tarafta bir adet çelenk bulunmaktadır. Bu çelenk ne kadar galibiyet aldığıın göstergesidir. Roma Döneminde eyaletlere gelen askerlerden olabilir. Sunak üzerinde kırılmalar mevcuttur.Orta İmparatorluk Döneminde tarihlenir.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:10

Resim. No: 10

Kazı Envanter No:170

Eski Envanter No:223

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir yazıtlı sunak

Bulunduğu Yer: Hacımahmut köyünde bulunmuştur.

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Mermer

Ölçüleri:Yük: 1.25 m **Ön yüz üst gen:** 0.35 m **Ön yüz alt gen:** 0.40 m **Yan yüz üst gen:** 0.42 m **Yan yüz alt gen:** 0.42 m

Tanım ve Tarihlleme: Dikdörgen prizma şeklinde yazıtlı sunaktır.Üstten ve alttan profil vermektedir.Yüksek başlıklıdır.Menandros,amia,Asklepiades için sunak yüksek başlıklı ve eğimli baş ve ayak profili ile süslemesiz sunak,aşınmış sarı mermerden olup tamamen net çalışılmamıştır.Arka kısmı ise çok pürüzlü ve profilsizdir. Yazıt okunduğunda bu üç bilinen aile üyesinin,mezar kullanım kısıtlamalarına rağmen sözcük seçimi bağlamında yapılmayan ve aoristin gelecek zaman formundaki üçüncü çoğul kişisine paralel olarak frigyadaki Apemeia(Afyon) üzerindeki bir mezar yazıtı daha önceden K.Dieterich'in de dikkatini çekmiştir.Üzerinde on üç satır yazıt vardır.Caroline Lehmler-Michael Wörrle Aizanitica Minora II s.577) Roma Dönemine tarihlenir.

Yazıt: : MENANLRW

PATRIAMIA

MHTRIKAI

EGRAMMENOIC

ADELFW

ACKLHPI

ADHMNHM

HCCLRIN

EIDEMHPRO

NTOIPROG

TEAKINLNWN

EICTOTAMION

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:11

Resim. No: 11

Kazı Envanter No:

Eski Envanter No:224

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir yazıtlı sunak

Bulunduğu Yer: Hacımahmut köyünde bulunmuştur.

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Mermer

Ölçüleri: Yüksek:1.21 m **Gen:** 0.50, m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen taşınabilir sunak alttan ve üstten profil vermektedir. Yanlış işlenilmiş sarı gri -beyaz mermerden yapılmıştır. Yan tarafları yıpranmıştır. Üzerinde iki adet işlenmiş erkek betimi vardır.Portre özellikleri gösterirler khiton üzerine hymation giymişlerdir.ve “V” kıvrımı vermektedir.Aynı boyutlarda işlenmiştir ikiz ya da kardeş olabilirler aynı yaşlarda genç erkek olarak işlenmiştir.Erkek figürlerin üzerinde beş sıra yazıt bulunmaktadır.Caroline Lehmler-Michael Wörrle Aizanitica Minora II s.577) Roma Dönemine tarihlenir.

Yazıt:AYZANWNZWMAOTEKTEK MHH XAPI

AYZANONZOMATOI TEKMOΣIΓZQN MNH NHCXAPIN yazmaktadır

“Auxanon oğlu yaşam boyu bu sunağı sundu” yazılmıştır.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:12

Resim No: 12

Kazı Envanter No:173

Eski Envanter No:226

Türü: Dikdörtgen formlu portatif yazıtlı sunak

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Uz: 1.15 m **Gen:** 0.54 m **Kal:** 0.43 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde tapılmış mezar sunağıdır. Gri- beyaz mermerden yapılmıştır sadece öz yüz işlenmiştir. Yanları profil vermekte arkası ise çok pürüzlüdür. Diğer gladyatör sunağına benzemektedir. Profil veren üst kısmında NEIKODOSOE yazmaktadır. Gladyatörün adı olabilir.Roma Döneminde ortaya çıkan gladyatörler RETIARIUS adı verilen gladyatör grubundandır. Bu gladyatör grubundan en belirgin özelliği fuscina adı verilen üç ağızlı tridents kullanırlardı bu gladyatörün elinde de üç ağızlı trident vardır bu sebepten retarius grubuna dahil ediyoruz.Retariusların giysisi kısa tunica ve başlarında hiçbir şey takmazlardı sol kolları üzerinde siperlik (Galerus) bulunurdu ve kemer (Balteus) takarlardı. Bu gladyatör bu özelliklerinden dolayı retiarus grubuna girer.Baş ve ayak profilden gövde cepheden verilmiştir.Sol elinde tridenti ve delikli muhtemelen metelden koruyucu vardır (Galerus) üzerine tunice giymiştir başında herhangi bir şey yoktur.Başın üstünde sol tarafta bir adet çelenk bulunmaktadır. Bu çelenk ne kadar galibiyet aldığının göstergesidir. Roma Döneminde eyaletlere gelen askerlerden olabilir. Sunak üzerinde kırılmalar mevcuttur. Orta İmparatorluk Döneminde tarihlenir. Diğer gladyatör sunağıyla aynı özellikleri gösterir,aynı döneme tarihlidirler.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:13

Resim No:13

Kazı Envanter No:201

Eski Envanter No:255

Türü: Dikdörtgen formlu portatif yazıtlı sunak

Bulunduğu Yer: Hacımahmut köyünde bulunmuştur

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: Yüksek: 0.95 m **Üst Tabla Gen:** 0.40 m **Alt Tabla Gen:** 0.35 m **Yan Yüz Gen:** 0.34m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde üstten profil vermektedir. Gri-beyaz mermerden yapılmıştır. Üst profil veren kısmında üç satır silme vardır.KYPIAATAWΛIΔHsilme altında 1 satır KAAYAIΛ...OTAΔIAΛ ...ECMEXAHA ACTAH....AMAXIOCyazısı vardır. Sunağın ön yüzünde kartal figürü vardır ve sepet üzerinde

durmaktadır. Kartal kanatları kapalı göz bebekleri belirgin biçimde verilmiş geriye doğru bakar şekilde verilmiştir. Sepet üzerinde işleme yapılmıştır.

Sepetin altında saban motifi yapılmıştır. Bölgede tarım yapıldığının kanıtıdır. Yazıtta Klaudianus und Asklepiades muhtemelen oğulları merhum olan kendi asıl soyadlarını korumuşlardır. (Caroline Lehmler-Michael Wörrle Aizanitica Minora II s.577) Roma Dönemine tarihlenir.

Orijinal yazıtta "Attalos için Kyrilla adam Klaudianos Atalianos için hayatı boyunca Asklepiades sundu."

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:14

Resim No:14

Eski Envanter No:255

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir yazıtlı sunak

Bulunduğu Yer: Hacımahmut köyünde bulunmuştur

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri:Yük: 0,90 mgen:47 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde yapılmış idali kaliteli mezar sunağıdır. Üstten profil vermektedir. Gri-beyaz damarlı mermerden yapılmıştır. Sunağın üst kısmında yazıt vardır .portre özeliği olan figürün üzerinde yazıt mevcuttur. Yazıttan da anlaşılacağı gibi Asklepiades'e adanmış yazıtlı sunaktır.Asklepiades olduğu düşünlen kişi portre özeliği göstermektedir. Saçlar arkadan geriye doğru taranmış yüz hatları ayrıntılı biçimde verilmiştir.Parmaklardaki tırnakları detaylı verilmiş fakat eller anatomiden uzak parmakları uzun verilmiştir cephen verilmiş olup khiton üzerine hymatin giymiş Dioskurides durşuna sahiptir. Sağ kol elbise dışına çıkarılmış elbiseyi tutar şekildedir. Aizanoi de ekonomi ile uğraşmış aileden ya da kişi olabilir.(Wörrle,2002,37)Sunağın sol yan yüzünde çiçek rozeti vardır. Sol köşesinde kırık mevcuttur. Aizanoi mezar stellerinden envanter numarası numaralı mezar steli üzerindeki figürle dikkatli bakıldığında hemen hemen aynıdır. M.S 2 yy Roma Dönemine tarihlenir.

Yazıt:ACKΔΗΠΙΑΔΗCEΛΥΘ

ΑΠΟΠΛΑΝΙΑΔΕΛΦΩ

MNH MHC XAPIN yazmaktadır.

Orijinal yazıtta Yazıt üzerinde yapılan epigrafik çalışmalar sonucunda “Eleutheros oğlu, kardeşi Asklepiades için Apollona” sundu. Yazmaktadır.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No: 13

Kazı Envanter No:203

Eski Envanter No:257

Türü: Dikdörtgen formlu taşınabilir yazıtlı sunak

Bulunduğu Yer: Hacımahmut köyünde bulunmuştur

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri: **Yük:** 0.77 m **Tabla Gen:** 0.38 m **Ön Yüz Gen:** 0.41 m **Yan Yüz Gen:** 0.32 m

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prizma şeklinde üstten profilli Profil veren yerin ön kısmında yazıt mevcuttur. Ön yüzde pulluk üzerinde kartal berimi vardır(Zeus atfediliş olabilir) Kartalın başı geriye bakar şekilde kanatları kapalı ,gözü betimlenmiştir. Sunağın yan ve arka yüzleri kaba işlenmiştir, pürüzlüdür. Epigrafik çalışma sonucu Roma Dönemine tarihlenir.

Yazıt: MHTHPULELFO

TROFIDAMNHNHE yazısı yazılmıştır.

“Trophimas, annesi ve kardeşleri için sundu” yazılmıştır.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

Kat. No:14

Kazı Envanter No:215

Eski Envanter No:322

Türü: Dikdörtgen formlu portatif yazıtlı sunak

Bulundu Yer: Zobu köyünde bulunmuştur

Korunduğu Yer: Aizanoi kazı evi bahçesi (bkz. kroki).

Malzeme: Gri damarlımermer

Ölçüleri:**Yük:** 1.26 m **Gen:** 0.59 m **Üst Ölçü:** 0.56 m x 0.73

Tanım ve Tarihleme: Dikdörtgen prima şeklinde üstten ve alttan profil vermektedir. Ön yüzünde alçak kabartma şeklinde çiçekler ve yapraklarla çevrili ve Roma Dönemi özelliği olan grilandlarda fazlalık görüntüsü veren kurdelaları sarkmıştır dolgunca yapılmıştır.. Griland üzerinde iki satırlık yazıt vardır.vardır. Sunağın iki yanında da çiçek rozeti vardır

Yazıt:LCEILANOCKMANAN. ETIFL

....TENLHTW.KALNTUXHONEUE yazısı yazılmıştır.

Orjinal yazıtta;“Titi Flavii Silanus und Marianus für Titus Flavius Atimetos aileleri” yazmaktadır. M.S 2 yy tarihlenir.

Kaynakça: Caroline Lehmler-Michael Wörrle

DEGERLENDİRME VE SONUÇ

Tez çalışmamda sunak olarak işlev gören anıtların yapısını ,ön biçimleri,figüratif süsleri ve fonksiyonu üzerinde durmaya çalıştım.

Mezar ikonografisi hakkında önemli bilgi veren sunaklar incelendiğinde bölgenin tarihsel gelişimi ve etnik yapısını karımıza çıkarır. Aizanoi kazı evi bahçesinde sergilenen sunakların Roma Dönemine tarihlenmesi ve Roma Döneminde yapılan sunakların o dönemle ilgili önemli bilgiler vermiştir. Aizanoi sunaklarının hepsi bölge özelliğinden kaynaklı olmasından dolayı dikdörtgen prizma şeklinde genelde bir birne yaklaşık yükseklikte ve genişlikte yapılmışlardır. Strabon'un Anadolu Antik Coğrafyasında bahsettiği gibi docimaion'dan gelen çeşitli mermer grubu içinde olan gri-bayaz damarlı mermerlerden yapılmışlardır.

Bu dönemde kullanılan mermerlerin Roma Döneminde yoğun imar faaliyeti içine giren aizanoi kentinin diğer kompleks yapılarında görülen mermer grubuyla hemen hemen aynıdır. Sunakları genel olarak incelediğimizde ve yazıtları okuduğumuzda kentin önemli olan kurucu tanrılarında Zeus ve Kybele'ye adanılmış olmasının yanında meslek grubların var olduğu da görülmektedir. Mermer ustasın Taşçı aletlerinin yapılması, gladyatör sunakları, yazıtların okunmasıyla buna kanıttır. Genel anlamda 16 adet sunak betimlemelerin de Kartal betimi Zeus atıfta bulunmaların ve ölü ruhların korunmasına yönelik vurgu yapılmıştır ayrıca Aizanoi mezar kullanılmış figürlerdendir kartal betimi. Grilandlı betimlemeler ise genelde bukafelos ile köşelerin taçlandırılması her dönem mezar ikonografisinde kullanılmış olup dönemlere ayrılmasıyla belirli farklarla tarihlemeye yapmaya yardımcı olmuştur. Sunaklar üzerinde bir diğer önemli betimleme ise ve tarihlemeye yardımcı olan bir diğer betimleme örnekleri portre özelliği gösteren ölen kişilerin olduğu düşünülen betimlemeleri kıyafet, saç ve dönem özelliği açısından yarar sağlamıştır.

Aizanoi antik kentinde kazı çalışmalarına katılmış olmam bu eserleri yakından yakından incelemiş olmam ve mezar stelleri ile benzer figürlerin işlenmiş olması aynı amaca hizmet etmeleriyle sunakların üzerinde sunu yapılmasından çok mezar sunak şeklinde kullanılmış olmalarıdır. Dikdörtgen biçimli taşınabilir sunakların kökeni arkaik döneme kadar gitmektedir. Şekillerinin yuvarlak ya da dikdörtgen olması yapılan amacı aynı olduğu için sadece dönemler içinde o zamanın modasına göre ve işlevine göre şekil almışlardır.

Sonuç olarak Aizanoi kazı evi bahçesinde bulunan sunakların çoğu gerek taşıma sırasında gerekse kırılma sırasında tahrip olsa da aynı döneme tarihlenen mezar stelleri ile tarihleme açısından karşılaştırılmıştır. Ve yazıtlara bakılarak daha önce Wörrle tarafından yapılan epigrafik çalışmalarına bakılarak tarihlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Ateş G. ve Reidt K.(2008) : Ateş G ve Reidt K “Aizanoi 2005 ve 2006 yılı çalışmaları. 29. Kazı Sonuçları Toplantısı”

Boardman. J (2001) : “ Yunan Heykeli: Arkaik Dönem. Çev. Y. Ersoy. İstanbul”

Hoffmann A. (1989) : Aizanoi 1988, Arbeiten im Stadion. XI. Kazı Sonuçları Toplantısı,

II. 261-vd.

Yavis, Constantine G.(1949). Greek Altars, Saint Louis

Sahin, Mustafa. (2000).Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları.

Saltuk, Secda. (1997). Arkeoloji Sözlüğü. İstanbul

Koch, Guntram. (2001). Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri. çev. Z. Zühre ilkgelen. İstanbul

Boardman, John (2001) Yunan Heykeli: Arkaik Dönem. Çev. Y. Ersoy. İstanbul

1947. Strabon (1987). Coğrafya: Anadolu. (Çev.A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat

Yayımları

Hoffmann, A. ve Rheidt, K. (1992). Die Ausgrabungen in Aizanoi 1990. XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, II, 323-340.

Hoffmann, A. (1993). Aizanoi zweiter Vorbericht über die Arbeiten im Stadion 1987, 1988 und 1990. Archaeologische Anzeiger, 1993, 437-460.

İznic, E. (2006). Roma İmparatorluk Döneminde Frigya Epiktetos merkezlerinde

(Dorlaeyon, Nacolea, Midaecum, Cotiaecum, Aezanai)sosyopolitik, sosyoekonomik ve sosyokültürel yapı. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih

Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Jes, K. (1997). "Gebaute" Türgrabsteine in Aizanoi . *Istanbuler Mitteilungen*, 47, 231-250

Lehmler, C. ve Wörrle, M. (2002). Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi IV. *Aizanitica Minora II. Chiron*. 32, 571-646.

Lehmler, C. ve Wörrle, M. (2006). Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi IV. *Aizanitica Minora II. Chiron*. 36, 45-111.

Lochner,

Naumann, R. (1979). *Der Zeustempel zu Aizanoi: Deutsches Archäologisches Institut, Denkmäler antiker Architektur, 12* . Berlin: Verlag Walter de Gruyter und Co.

Wörrle, M. (1992). Neue Inschriftfunde aus Aizanoi I . *Chiron*, 22 , 337-376.

Wörrle, M. (1995). Neue Inschriftenfunde aus Aizanoi II: Das Problem der Ära von Aizanoi. *Chiron*, 25, 63-81.

Wulf,

MAMA I X Levick, B.; Mitchell, S.; Potter, J. ve Waelkens, M.. (Ed.) Aizanitis anıtlarını kayıt altına alanlar: Cox, C.W.M.; Cameron A. ve Cullen, J. (1988). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua, IX: Journal of Roman Studies Monographs, IV*. London: Gloucester Printed in Great Britain.